

پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش

سواد خواندن

آسوشیات دکتری

دکتر مصومه نجفی پازکی

www.ketab.ir

سرشناسه	نجفی پازکی، معصومه، ۱۳۴۷-
عنوان و نام پدیدآور	سواد خواندن آموزش درک خوانداری/معصومه نجفی پازکی.
مشخصات نشر	تهران: مؤسسه فرهنگی مدرسه برهان (انتشارات مدرسه)، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری	۱۶۸ ص.: جدول.
شابک	978-964-08-0526-8
وضعیت فهرست‌نویسی	فیا
موضوع	خواندن -- استنباط -- راهنمای آموزشی (ابتدایی)
موضوع	خواندن (ابتدایی) -- راهنمای آموزشی
شناسه افزوده	سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی. مؤسسه فرهنگی مدرسه برهان (انتشارات مدرسه).
رده‌بندی	LB ۴۵/۱۰۵۰ ن ۳۹۱ ۹
رده‌بندی دیگری	۳۷۲/۴۷۴۰۴۴
شماره ثبت کتاب ملی	۲۷۶۴۴۰۸

سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
وزارت آموزش و پرورش

سواد خواندن، آموزش درک خوانداری

برنامه‌ریزی محتوا و نظارت بر تالیف: پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش

نویسنده: معصومه نجفی پازکی

ویراستار ادبی: علیرضا اسدی

صفحه‌آرا و طراح جلد: الهه پیراینده

چاپ اول: ۱۳۹۱

تیراژ: ۱۱۰۰ نسخه

لیتوگرافی، چاپ و صحافی از: چاپ محرر

قیمت: ۸۵۰۰۰ ریال

حق چاپ محفوظ است

شابک ۸ - ۵۵۲۶ - ۰۸ - ۹۶۴ - ۹۷۸

ISBN 978-964-08-0526-8

نشانی: تهران: خیابان سپهبد قمری، پل کریمخان زند، کوچه شهید محمود حقیقت‌طلب، شماره ۸

تلفن: ۸۸۸۰۰۳۲۴ - ۸۸۹۰۳۸۰۹ (فاکس)

فهرست مطالب

۷	پیش‌گفتار
	فصل اول
	مبانی نظری و پژوهشی درک خوانداری
۱۱	۱.۱. مقاصد
۱۲	۲.۱. مؤلفه‌های درک خوانداری
۱۳	۱.۲.۱. خواننده
۱۳	۲.۲.۱. متن
۱۵	۳.۲.۱. فعالیت
۱۶	۳.۱. دلایل عملکرد ضعیف، خوانندگانی غیرماهر
۱۷	۱.۳.۱. مشکلات درک خواننده در سطح واژه
۱۹	۲.۳.۱. مشکلات درک خواننده در تحلیل نحوی جملات متن
۲۰	۳.۳.۱. مشکلات درک خواننده در استنباط از متن و ایجاد انسجام میان گزاره‌های متن
۲۱	۴.۱. انواع استنباط
۲۳	۱.۴.۱. استنباط انسجامی یا درون‌متنی
۲۴	۲.۴.۱. استنباط ماهرانه یا برون‌متنی
۲۴	۵.۱. انگاره‌های نظری استنباط
۲۶	۶.۱. انکار سازنده‌گرایی
۲۶	۱.۶.۱. هدف از خواندن
۲۹	۲.۶.۱. انسجام متن
۳۱	۱.۲.۶.۱. هم‌مرجعی
۳۲	۲.۲.۶.۱. ضمائر اشاری
۳۲	۳.۲.۶.۱. جانشینی

۳۳	 حذف	۴.۲.۶.۱
۳۳	 حروف ربط	۵.۲.۶.۱
۳۵	 انسجام واژگانی	۶.۲.۶.۱
۳۷	 زمان فعل و ترتیب زمانی وقایع	۷.۲.۶.۱
۳۷	 تغییرات صحنه	۸.۲.۶.۱
۳۸	 عناوین و نکات برجسته	۹.۲.۶.۱
۳۸	 جملات موضوعی	۱۰.۲.۶.۱
۳۸	 نقطه‌گذاری	۱۱.۲.۶.۱
۳۹	 نخ‌ها و نشانه‌های اطلاعات کهنه و نو	۱۲.۲.۶.۱
۳۹	 علام و نشانه‌های ساختار بلاغی	۱۳.۲.۶.۱
۴۰		۱۴.۲.۶.۱

فصل دوم

گام‌های آموزش درک‌خوانداری در کلاس درس

۴۳	 مقدمه	۱.۲
۴۴	 فرایند آموزش درک‌خوانداری	۲.۲
۴۵	 گام اول: متون ادبی و علمی	۱.۲.۲
۴۸	 گام دوم: استنباط‌های مستقیم	۲.۲.۲
۵۳	 گام سوم: استنباط‌های غیرمستقیم	۳.۲.۲
۵۷	 گام چهارم: مرور اجمالی متن جهت درک مقدماتی	۴.۲.۲
۶۳	 گام پنجم: مطالعه پیمایشی متن جهت یادگیری	۵.۲.۲
۶۹	 گام ششم: ضمائر شخصی	۶.۲.۲
۷۴	 گام هفتم: ضمائر مکان	۷.۲.۲
۸۰	 گام هشتم: ضمائر اشاره	۸.۲.۲

۸۶	 گام نهم: علائم و نشانه‌های ساختار بلاغی
۹۱	 گام دهم: حروف ربط عاطفی
۹۶	 گام یازدهم: حروف ربط تبیینی
۱۰۱	 گام دوازدهم: حروف ربط سببی
۱۰۷	 گام سیزدهم: حذف
۱۱۳	 گام چهاردهم: نقطه گذاری
۱۱۷	 گام پانزدهم: عناوین و جملات موضوعی
۱۲۱	 گام شانزدهم: نشانه‌های اطلاعات کهنه و نو (۱)
۱۲۵	 گام هجدهم: نشانه‌های اطلاعات کهنه و نو (۲)
۱۲۹	 گام بیستم: تمرکز هنگام خواندن
۱۳۶	 گام نوزدهم: پیش‌خوانی متن
۱۳۹	 گام بیستم: خردشکنی زیر مطالب
۱۴۳	 گام بیست و یکم: اطلاعات بر خواندن
۱۴۹	 گام بیست و دو: سوال کردن

۱۵۳	 کتاب‌نامه فارسی
۱۵۶	 کتاب‌نامه انگلیسی

پیوست‌ها:

- پیوست اول: فهرست کتاب‌های بخش «تمرین در منزل» ۱۶۵
- پیوست دوم: فهرست منابع متون «تدریس در کلاس» یا «تمرین در کلاس» ۱۶۷

پیش‌گفتار

در عصر حاضر که عصر اطلاعات نامیده شده است، بسیاری از اطلاعات به صورت نوشتاری مبادله می‌شود؛ از این‌رو مهارت در خواندن از نیازهای اصلی دانش‌آموزان در زندگی امروز است. «سواد خواندن» یکی از مهمترین توانایی‌هایی است که دانش‌آموزان در طول دوره یادگیری، در سال‌های اول دبستان کسب می‌کنند. این توانایی به رشد علمی، اجتماعی و عاطفی هر کودک نقشی مؤثر دارد و اساس یادگیری سایر موضوعات فراهم می‌سازد. بدیهی است که منظور از سواد خواندن تنها کسب مهارت روخوانی نیست. آن‌گونه که از مبانی و چارچوب سواد خواندن برمی‌آید، خواندن، مطلوب به درک مطلب متن نوشتاری است. درک متن مستلزم شناخت ارزش‌ها، معانی، مفاهیم، کلمات، عبارت‌ها، جملات و دریافت معنی و مقصود پیامی است که نویسندگان این متون و رمزهای کلامی نوشته است.

تحقیقات حاکی از آن است که بسیاری از دانش‌آموزان از مهارت روخوانی برخوردارند و متن را با صدای بلند، روان و صحیح می‌خوانند، اما در بازیابی اطلاعات متن و تعبیر و تلفیق مطالب، عملکرد ضعیفی دارند (کهیلا، ۱۹۹۶). پیامد این درک ضعیف متن، در تمامی دروس نمود خواهد یافت. دانش‌آموز، مسأله خاصی را می‌خواند، اما درک نمی‌کند که مسأله از او چه خواسته است؛ از این‌رو در حل آن دچار مشکل خواهد شد. وقتی دانش‌آموز نمی‌تواند مطالب مطرح شده در کتاب درسی علوم را درک کند، آنها را حفظ می‌کند؛ بنابراین اندکی پس از امتحان، مطالب حفظ شده را فراموش خواهد کرد. این امر موجب می‌گردد که دانش‌آموز از همان در ابتدایی

عادت کند که فقط به مهارت کسب دانش، آن هم به صورت سطحی بسنده کند و به مهارت اندیشیدن دست نیابد. از طرفی، زمانی که اندیشیدن و خلاقیت در امر یادگیری دیده گرفته شود، این فرایند به تدریج خسته کننده و کسالت آور خواهد شد. درحالی که اگر دانش آموزان بتوانند انواع متون را به صورت هدفمند و همراه با درک و آگاهی بخوانند، از کسب دانش فراتر خواهندرفت و یادگیری برای آنها، پویا و لذت بخش خواهد شد و به این ترتیب دانش آموزان توانایی استدلال و تولید علم را کسب خواهند کرد.

درک خوانندگی، آن در در توانایی تحصیلی دانش آموزان اهمیت دارد که موجب شده است مطالعات بین المللی در زمینه پیشرفت سواد خواندن، به ارزیابی توانایی خواندن کودکان بپردازد. مطالعه بین المللی پیشرفت سواد خواندن (پرلز)^۱، یکی از مجموعه مطالعات گسترده ای است که «انجمن بین المللی ارزشیابی پیشرفت تحصیلی»^۲ انجام می دهد. نتایج این مطالعه، در شناخت مشکلات و کاستی ها، بهبود کیفیت نظام آموزشی کشورها و سیاست راهکارهای ارتقای سواد خواندن در دانش آموزان، تعیین کننده است. درواقع این مطالعه بستری را فراهم می کند تا برنامه ریزان بتوانند با فهم بهتر مشکلات و اتخاذ تصمیم مناسب، در بهبود کیفیت یادگیری مشارکت کنند. این آزمون، مشخص می کند که برای مهارت یافتن در فرایند فهمیدن، استنباط و بررسی عناصر متن، چه فرصت هایی باید برای دانش آموزان فراهم شود.

مطالعه بین المللی پیشرفت سواد خواندن (پرلز)، به ارزیابی توانایی خواندن کودکان، در پایه چهارم ابتدایی می پردازد و به فاصله هر پنج سال برگزار می گردد. این آزمون اول بار، در سال ۲۰۰۱ در ۳۵ کشور به اجرا درآمد. پنج سال بعد، نظام

1. Progress in International Reading Literacy Study (PIRLS)

2. International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA)

آموزشی از سراسر جهان، در پازل ۲۰۰۶ شرکت کردند و آخرین آزمون نیز در سال ۲۰۱۱ برگزار گردید. در آزمون پازل به دو مورد از اهداف خواندن پرداخته می‌شود:

الف. خواندن به منظور تجربه ادبی

ب. خواندن برای به دست آوردن اطلاعات

در هر یک از کشورهای شرکت‌کننده در آزمون، مرکزی به نام مرکز ملی مطالعات پازل، مسئول اجرای تمام جنبه‌های پازل در آن کشور را برعهده دارد. کشور ایران از سال ۱۳۷۰، به‌طور رسمی به عضویت انجمن بین‌المللی ارزشیابی پیشرفت تحصیلی در آمد. مرکز ملی مطالعات پازل، مانند دیگر کشورها، در ایران نیز به عنوان بخشی از پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش فعالیت دارد. مرکز یادشده، اجرای آزمون‌ها را هدایت می‌کند و براساس داده‌های به‌دست‌آمده، گزارش‌هایی در مورد وضعیت سواد خواندن دانش‌آموزان ایرانی در مقایسه با سایر کشورها ارائه می‌کند (کریمی، ۱۳۸۴؛ ۱۳۸۷؛ ۱۳۸۸). این گزارش‌ها حاکی از آن است که میانگین کل نمرات جهانی در آزمون پازل ۵۰۰ است و میانگین کل نمرات دانش‌آموزان ایرانی به طور معناداری کمتر از میانگین جهانی است. کشور ایران در دو مطالعه پازل ۲۰۰۱ و ۲۰۰۶ شرکت کرده، و اخیراً نیز آزمون ۲۰۱۱ را برگزار کرده است. نتایج آزمون، حاکی از آن است که ایران در پازل ۲۰۰۱ میان ۳۵ کشور قرار گرفته‌اند، رتبه ۳۲ و در پازل ۲۰۰۶، میان ۴۵ نظام آموزشی جهان، رتبه ۴۰ را به‌دست‌آورده است (کریمی، ۱۳۸۸).

همان گونه که ملاحظه می‌شود عملکرد دانش‌آموزان ایران در پازل بسیار ضعیف است. از طرفی گزارش‌های مرکز پازل حاکی از آن است که وضعیت دانش‌آموزان بر پاسخ‌گویی به سؤال‌هایی که جنبه استخراج اطلاعات صریح از متن داستانی داشته‌اند،

بهتر از مواردی است که در آنها نیاز به استنباط اطلاعات ضمنی بوده است (کریمی، ۱۳۸۷). به عبارت دیگر، مشکل دانش‌آموزان ایرانی، در ایجاد انسجام میان گزاره‌های متن و استنتاج از متن است، از این رو، نگارنده در این کتاب به این حوزه از مهارت‌های سطوح بالای درک پرداخته و درواقع، کوشیده است تا با ارائه مسیری شامل و روشن، در آموزش سطوح بالای فرایند درک خوانداری، موجبات تقویت مهارت درک متن را فراهم آورد.

کتاب حاضر مشتمل بر دو فصل است: در فصل اول، مبانی نظری و پژوهشی درک خوانداری ارائه شده و انگاره سازنده‌گرایی به عنوان چارچوب نظری مطالب فصل بعد، معرفی شده است. در فصل دوم گام‌های عملی، برای تقویت درک خوانداری در قالب ۲۲ جلسه آموزشی تنظیم گردیده است.

کتاب حاضر منبعی است برپایه از مبانی علمی، در جهت تقویت درک خوانداری و منطبق با فضای کلی درس که آموزگاران به راحتی می‌توانند از آن استفاده کنند.

در پایان این گفتار، بر خود لازم می‌دانم از استاد بزرگوار جناب آقای عبدالرحمن صفاریور و فرهیخته ارجمند جناب آقای دکتر مهدی دستجردی به سبب نظرات شایسته‌شان سپاسگزاری کنم.

محمّد مه نجفی پازکی